

K POETICE LACA NOVOMESKÉHO (rozhledy)

FRANTIŠEK VŠETIČKA

V prosinci 1935 vydal Ladislav Novomeský svoji třetí sbírku s názvem *Otvorené okná*. Vyšla v redakci Jána Smreka u pražského nakladatele Leopolda Mazáče. Vedle Smreka sbírce patronoval také Karel Teige, který obstaral její obálku. Pražské vydání sbírky nebylo nahodilé, neboť Novomeský od sklonku dvacátých let působil v Praze v komunistickém tisku. Sbírka měla poměrně četný ohlas, v němž však vynikala zejména recenze Jozefa Felixe, který podal pronikavější analýzu Novomeského lyrické poezie.¹ Hojně také citoval, a není jistě náhodou, že dvakrát, z básně *Noc na stráni*, která patří nejen k vrcholným číslům této sbírky, ale promlouvá rovněž o podstatných rysech básnickovy morfologie.

Téma *Noci na stráni* je zdánlivě jednoduché, jde o loučení po milostné noci v přírodě. Jednoznačné téma Novomeský ovšem značně zkomplikoval, neboť do něj zatáhl nejen vzdálené jevy tohoto světa, ale vtiskl tomuto námětu dokonce kosmickou dimenzi.

„Noc na stráni

*Posledný bozk,
dlhý jak vagón Pullmannov;
vlak bielym dymom máva rozlúčenie.*

*Spínajú ruky čiary kolajnic:
stratené dialky Zeme.*

*Kde je ten pohľad,
ten výjav prastarý, jak rumovisko Strečna:
Kolumbus Krištof s pricloneným zrakom
na novej zemi končí svoju púť.*

*Ach, kde sú dialky, kde sú nekonečná,
kam ujsť a kade uniknúť?*

*Mlčanie večerov a smutné oči kráv,
hlboké jazerá a lesy v ťažkej tme,
lesk dejov pradávnych a nepoznaných správ:
nebesia neznáme.*

*Posledný bozk,
jak vlasatica krátky,
zamávam pozdrav bielym oblakom,
od hviezd k hviezde idú strašné dialky.*

---

¹ Felix, J. – Novomeský, L. 1936. *Otvorené okná*. In: *Slovenské pohľady* 52, 184 – 187; knižně in: Felix, J. 1965. *Harlekýn sklonený nad vodou*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 26 – 32.

*Na ktorom úbočí sa pasie čierny kôň?
Zapriahajte ho do Veľkého voza,
trbliece trúбка postiliónova,
turecký mesiac vyšiel.*

*Neskoro prídem,
jak po myšlienkach slová,
až hviezdy dohasnú a v rannom slnku rosa
zobjíme kvety – biela, rozochvelá,
jak svätajánska muška vaše vlasy včera.“²*

Novomeský rozvrhl báseň do dvou částí, dal jí tedy podobu architektonické dyády. Z hlediska kvantitativního dyadického uspořádání naznačuje především počet veršů. První část má 15 a druhá 13 veršů (15 : 13).

Architektonická dyáda zároveň napovídá, že báseň založil Novomeský na paralelním principu, nutno dodat na částečném a obměňovaném. Obě části začínají shodně veršem: *Posledný bozk*. Všechny další charakteristické znaky se bezprostředně nebo volně k němu váží: *bozk dlhý – bozk krátky, biely dym – biely oblak, stratené dialky – strašné dialky*.

Při paralelismech dochází k jistému obměňování, a to nejen věcnému, ale také pozičnímu. To, co v první části bylo na začátku verše, se v druhé části posouvá na jeho konec: *dlhý (dlhý jak vagón Pullmannov) – krátky (jak vlasatica krátky); biely dym (vlak bielym dymom máva rozlúčenie) – biely oblak (zamávam pozdrav bielym oblakom); stratené dialky (stratené dialky Zeme) – strašné dialky (od hviezdy k hviezde idú strašné dialky)*. K největší obměně dochází u zmíněných dálek, neboť ztracené dálky Země se v druhé části rozrostou do strašných dálek kosmických, do dálek od hvězdy k hvězdě. Pozice na konci verše naznačuje spění k závěru, i když toto spění není nijak dramatické.

Součástí paralelního principu představuje motiv dálky, který se objevuje v obou částech. V první části dálka sahá nejen do Ameriky, ale také do dávné minulosti:

*„Kde je ten pohľad,
ten výjav prastarý, jak rumovisko Strečna:
Kolumbus Krištof s pricloneným zrakom
na novej zemi končí svoju púť.“*

V druhé části má dálka kosmickou dimenzi:

*„Na ktorom úbočí sa pasie čierny kôň?
Zapriahajte ho do Veľkého voza,
trbliece trúбка postiliónova,
turecký mesiac vyšiel.“*

V obou případech má motiv rozsah čtyřveršové strofy.

Na začátku každé části hovoří básník o posledním polibku, jako by šlo nejen o dnešní polibek, ale o polibek trvale poslední:

² Cituji z 1. vydání – Novomeský, Laco. 1935. *Otvorené okná*. Praha: L. Mazáč.

„Ach, kde sú dialky, kde sú nekonečná,
kam ujsť a kade uniknúť?“

V závěrečné strofě obdobně: *Neskoro prídem...* Pochmurnější verzi básně nepřímou napovídají dvě skutečnosti: (1) báseň jako celek je nerýmovaná, veršovaný text prostý rýmového uspořádání představuje ve sbírce výjimku; (2) mnohé naznačuje i nejbližší okolí básně – předchází jí *Smrt na stanici* a následuje *Slávny slovenský cmiter*.

Z finální strofy básně je zjevné, že jde o promluvu k milované ženě: *Neskoro prídem – vaše vlasy včera*. Ve finále se také objevuje náznak časové změny: *v rannom slnku rosa*. Temporální sdělení tohoto druhu představuje druhý hemistich verše, což odpovídá posuvné tendenci celé druhé části.

Obdobná tendence se nachází i v explicitu, jenž má aliterační tendenci, celý jeho druhý hemistich je aliterační: *vaše vlasy včera*. Všechny aliterační výrazy jsou dvojslabičné. Stejně tak je aliteračně uzavřena první část: *nebesia neznáme*. Na rozdíl od explicitu jde o trojslabičné výrazy. Rozsah aliteračních koncovek je však shodný – v obou případech jsou šestislabičné. Obě aliterační koncovky tvoří přitom součást paralelního principu.

Maxima aliteračního sdělování dosáhl Novomeský později, až ve sbírce *Svätý za dedinou*, konkrétně v básni *Poznatky*. Viz tyto verše, z nichž první tvoří incipit:

„Sám v sebe stratený si sníva svoje sny
svet svojský v svete samom (2x)
sny svoje sníva si svet svojský v svete samom.“

Titul *Noci na stráni* má zdánlivě temporální charakter a ukazoval by tak k názvu Novomeského debutu *Nedela*. Titul je však rozsáhlejší a zdůrazňuje spíše místo, locus, jde tedy o lokální titul. Báseň má částečně lokální ráz, což nepřímou potvrzuje i řada básní jí předcházejících a tvořících vstupní blok celé sbírky: *Smrt na stanici*, *Motýl nad lampou*, *Pod jedlou* a zčásti *Sám s mrtvou*. Vstupnímu bloku sbírky předchází *Obyčajný verš* (v *Básnickém díle* z roku 1971 přejmenovaný na *Obyčajné verše*), jenž svými otázkami přesahuje nejen lokální blok, ale přes něj také k dalším čtrnácti básním *Otvorených okien*.

Lokální titul tvoří součást vnitřní korespondence sbírky, báseň má však i korespondenci vnější, kterou představují barvy, barevné prvky. Konkrétně: *biely dym*, *biely oblak*, *čierny kôň*, *biela rosa*. Frekvence pouze těchto dvou barev ukazuje k málem kultovní básni *Čierna a biela* z předchozí sbírky *Romboid*. Tam ovšem černá převažuje.

Celistvost Novomeského *Noci na stráni* stvrzuje spjatost jednotlivých komponentů. Architektonická dyáda je bezprostředně svázána s paralelním principem, paralelní princip s motivem dálky, finále s explicitem a vnitřní korespondence sbírky s korespondencí vnější. Všechny tyto vazby vytvářejí jednotný básnický celek.

Laco Novomeský se dlouhá léta zdržoval v českém prostředí a také jeho básnická tvorba byla nejednou porovnávána a dávana do souvislosti s českým literárním kontextem. Tímto kontextem bývala především česká avantgarda. Z hlediska morfologického má v ní Novomeský nejbliž k Jiřímu Wolkerovi, o němž nejedenkrát psal a jehož dílo často obhajoval. Podobně jako on tíhl k architektonické dyádě, již Wolker mistrně uplatnil v *Baladě z nemocnice*. Tento tektonický postup je spojuje, vedle něho také a zejména celá tematická šíře, kterou do české a slovenské poezie vnášeli. Novomeský na autorovi *Těžké hodiny* oceňoval právě tuto oblast: „Wolkerov prínos do tematickej oblasti básnického diela, poznanie skutočnosti, ktorú v plnej celistvosti česká poézia predtým nepoznala, hlboké presvedčenie presahujúce hranice básnického ponímania zjavov, mužná nekompromisnosť – to sú prednosti Wolkerovho diela, ktoré dnes viac než predtým mu

kliesnia cestu k obecenstvu.“³ Pokud jde o Novomeského vztah k Wolkerovi, pak jim byl alespoň částečně ovlivněn, avšak daleko spíše než o vliv jde mezi nimi o typologickou příbuznost, alespoň v jedné fázi Novomeského dosti složitého vývoje.

Novomeského *Noc na stráni* v sobě skrývá ještě jednu zvláštnost, jíž je volba stěžejních tektonických prostředků, konkrétně architektonické dyády a paralelního principu. Oba tyto prostředky jsou totiž běžné, najdeme je např. v poezii Petra Bezruče, Bartoše Vlčka a Františka Hrubína; jde o stavebné komponenty, jichž používali už čeští anonymní básníci 14. století – viz *Notu* od pana Viléma Zajíce, *Píseň o Štemberkovi* nebo báseň *Jižť veselé vzdávám*.⁴ V próze se oba prostředky podílejí na výstavbě Kukučínova *Domu v stráni*⁵ (všimněte si částečné shody názvu u Kukučina a Novomeského). Na první pohled se *Noc na stráni* jeví jako báseň pokračující v dávno zavedené řadě. Novomeský v ní skutečně pokračuje, ale podstatným způsobem ji obnovuje a proměňuje svým modernistickým přístupem. Experimentuje na zúženém poli dvou odvěkých tektonických prostředků. Jeho pokusnictví je navíc spjato s milostným tématem, sahajícím v poezii až do doby gotické. Jde o vědomé překonávání pradávnej tradice.

LITERATURA

- Felix, Jozef. 1965. *Harlekýn sklonený nad vodou*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
Novomeský, Ladislav. 1935. *Otvorené okná*. Praha: L. Mazáč.
Novomeský, Ladislav. 1970. *Manifesty a protesty*. Bratislava: Epoque.
Všetička, František. 2017. *Slovesné sondy*. Praha: H&H.
Všetička, František. 2024. *Gotický ambit poezie*. Olomouc: Cultum.

KONTAKT

doc. PhDr. František Všetička, CSc.
Olomouc
Česká republika
fvseticka@seznam.cz

³ Novomeský, Laco, 1970. Súd o Wolkerovi. In: Novomeský, Laco: *Manifesty a protesty*. Bratislava: Epoque, 149; původně v Teigově časopise *Doba* roku 1934.

⁴ Viz Všetička, František, 2024. *Gotický ambit poezie*. Olomouc: Cultum, 28nn.

⁵ Viz Všetička, František, 2017. Román Martina Kukučina. In: Všetička, František: *Slovesné sondy*. Praha: H&H, 47 – 56.